

DADO IRATXOA ETA NIRE HATZAK

Seve Calleja

eta

Xabier Monasterio

(1985eko Lizardi Sarian lehena)

DADO IRATXOA

Amak ekarri zidan egunetik, nire gela magiaz bete zuen Dadok. Nire ama Kasinoa garbitzen zuen andrea zen. Bezeroak joandakoan, mahaien artetik erratza pasa behar zuen eta aulkiak beren ohizko tokian jarri.

Erratza pasatzean, amak kolperen bat jo zion, nonbait, etxera heldu zenean, ertz bat maztilduta baitzekarren. Niri hori ez zitzaidan batere axola, hala ere.

Ongi baino hobeki zekien nire amak zenbateraino zitzaidan atsegin errege, erregina eta peoiekin jolastea. Horregatik, sarri askotan gelan geratzen zen, lerroka antolatzen nituen eta alde batetik bestera mugierazten nituen bitartean. Nik primeran ulertzen nuen errege eta peoien mintzaira. Eta haiekin hitz egin ezezik, aginduak ere ematen nizkien, beraiek txintik atera gabe betetzen zituztenak.

Amak Dado ekarri zidanean, berehala ohartu nintzen izaki harrigarri eta berezi samarra zela. Hortaz, poz handia hartu nuen amak eman zidanean.

Goiz batean izan zen, gosaria bukatu berria nuelarik. Une hartan eztabaida bizian ari nintzen Ezpata Txankarekin.

Txanka harroputz hori bere errege-erreginentzat jauregi bat eraiki nezan eskatzen ari zitzaidan. Luzaroan ihardun zuen bereak zirela errege-erreginarik indartsuenak, harmaturik zeudela eta holako txotxolakeriak esanez. Zer axola ote zidan horrek niri? Ezin nuen holako bereizkeriarik onartu, niretzat errege guztiak berdinak baitziren. Eta, bestaldetik ez nengoen prest errege bakoitzari jauregi bana egiteko, karta jokoa-aren lauak eta xakearen biak baturik, sei jauregi izango baitziren. Ohea eraikuntzaz beteko nukeen! Eta, ziurrenez, geroztik beren erresumak murrailatzea eta soldadu zaintzaileak egitea eskatuko zidaten. Ezta pentsatu ere! Ezetz erantzun nion, beraz, ez nengoela prest egunak eta egunak artaziez murrailak ebakitzen eta jauregietan kartoizko almenak ipintzen igarotzeko. Nahita ere, ezingo nukeela egin, nire beso geldia zela eta. Azken aitzakia Martak ez zidala hainbeste lanik egingen utziko izan zen.

Marta zaintzen ninduen erizaina zen, ama kanpoan zegoenean.

Eta une hartan bertan amak Dado eman zidan. Usain txarra zeriola iritsi zen, tabako usaina, nik uste, zigarrokin artean ibili izan bailitzan. Hain horiskatuak zituen aurpegi guztiak, ezen hepatitisak jota zegoela baitzirudien. Eta kontu horietaz nik beste inork baino gehiago nekien.

Izan ere, izararen ertzaz igurtzi nuen eta gero laztandu egin nuen, txakurkume bat laztantzen den bezala. Luzez egon nintzaion begira.

Halako batean berak ere begiratzen zidala begitandu zitzaidan.

Hasieran nik ez nuen sinesten bost puntutako aurpegi zapal hark irribarre egin ziezadakeenik. Ez nekien oraindio Da-

do iratxo antzeko bat zenik, itzulipurdiak ematen zituena eta sekretuak gordetzen zekiena.

Ordurarte peoi kaskarinekin eta errege harroskoekin tratatzen ohituta nengoen. Txonkak izaten ziren bihurrienak, ordea. Beren erregeei zieten leialtasunagatik edo nik al dakit zergatik sarri oldartzen zitzaizkidan, haiek defenditu nahian eta aurrerantzean ez zidatela jaramonik txikiena ere egingo mehatxatuz. Nik behin eta berriz errepikatzen nien gaiztake-riak egiten jarraitzen bazuten, kutxatilan sartuko nituela betiko eta sekulako. Zaldiak, aldiz, guttiz jator, dotore eta moldagarriak ziren.

Goi mailako jendearekin tratatzen ohiturik nengoenez. Dadorekiko adiskidantza aise lortuko nuela iruditu zitzaidan.

Laster ohartu nintzen berarekin mintzatzeko aurrez aurre eta gaintetik so egin behar niola. Lehenbiziko egunetan adi-adi egon behar izaten nuen hark zer mugimendu egingo. Eta mugimenduok kontaezinak zirenez gero, akordio batera iritsi ginen elkar ulertzeko: berak bost puntutako aurpegiak begiratu-tuko zidan eta nik berari daukadan bakarraz, noski baino noskiago. Iratxoa zenez, ezpainetan irakurtzen jakingo zuela pentsatu nuen.

Gero betileak eta bekainak marraztu nizkion eta baita aho zabal barregarri bat ere. Eta, erregeentzako gazteluak egiteari uko egin nion arren, Dadori kartulinazko etxetxo bat egitea erabaki nuen, lorategia eta guzti. Hantxe biziko zen, nirekin ez zegoenean.

Bai, aitortu beharra daukat lehenengo egunetik beretik nire kuttuna izan zela.

Honek Dadorenganako mesfidantza piztu zuen gainontze-koengan. Dado inguruetatik baldin bazebilen, txutxumutxuka hitz egiten zuten euren artean eta keinuka begiratzen zioten elkarri. Ezin zuten beren inbidia ezkutatu.

Laster jabetu zen Dado egoera hotz hartaz eta lehenbailehen konpontzen saiatu zen. Iratxoa zen eta bazekien hoztasun hark

kalte egingo ziola. (Ezin esan zitekeen honenbesterik alfil morokil batez, txanka luzaska batez edo peoi berekoi batez. Bistan zen Dado gainerako guztiak baino askoz ere azkarragoa zela). Gainera, Urre Zaldia bera baino dotoreagoa zen. Eta iraxoen artean iratxoena. Hau guztiau erakusteko itzulipurdika eta erreginen aurrean gurkerak egiten hasi zen. Nire eritzian, denen oneriztea irabazi nahian zebilen. Nik neuk bufoi itxura hartu nion. Horregatik, txilinadun txanotxo bat egin nion eta aurpegia merkrominaz pintatu nion.

Zaldiak izan ziren hurbildu zitzaizkion lehenengoak. Zomorro arraro bat bailitzan hasi zitzaizkion usnan. Zaldien ondotik peoiak hurreratu zitzaizkion, buru makur eta eskuak sakeletan.

Halako batean, eta oraindik ez jakin nola, sekulako burutazio ona eduki nun denak aho zabalik utzi zituena.

—Dado, baloia! —oihukatu nion masailak puztuz, hobeto uler zezan.

Ni, orduan, partidua antolatzen hasi nintzen. Lau dorreak atetzat jarri nituen eta Basto Erregea arbitro izendatu nuen. Ondoren futbol taldeak osatu nituen. Zelaiaren alde batean zuriak zeuden eta beste aldean beltzak, elkarri golak sartzeko prest.

Baina alfilak ez ziren ikusle soilak izatearekin konformatzen eta partidua hasi bezain laster, zelairatu egin ziren. Nahaspila ederra sortu zuten jokalarien artean! Ez zituzten futbolaren arauak ezagutzen eta berdin zitzaien baloia eskuaz nahiz oinaz jotzea edo alde baterantz nahiz besterantz botatzea. Jokoa geldierazi nuen eta zelaitik irten behar zutela adierazi nien. Sutan jarri ziren nire aurka, han egoteko beste edozeinek bezainbeste eskubide zeukatela esanez. Alfilentzat saskibaloia askoz kirol egokiagoa zela, egunen batean saskibaloia partidu bat antolatuko nuela, partidu horretan beraiek bakarrik jokatuko zutela eta holako beste mila aitzaki-maitzaki erabili nituen futbolzelaitik irtenerazteko, baina denak alferrik: ez zuten inolaz ere amorerik ematen. Azkenean ordezeko jokalarien aulkian geratzea proposatu nien, inor zauritzen bazen edo, ha-

ren ordez irteteko. Zorionez, onartu egin zuten. Ez nuen istilu gehiago nahi eta, badaezpada ere, tribuna antzeko bat prestatu nuen errege, zaldun eta txankentzat, protestaka hasiko zitzaizkidan beldurrez. Partiduak aurrera segitu zuten.

Egia esan behar bada, jokia ez zen oso ikusgarria. Ez zeuden futboleant jokatzeko ohituak eta txitean-pitean faltak egiten zituzten eta baloia zelaitik kanpora bidaltzen zuten. Hala eta guztiz ere, ikusleak pozarren zeuden eta biziki txalotzen zituzten jokaldi guztiak. Ni neu ere txunditurik nengoen ohe gaina betetzen zuten ikuskizun haren aurrean.

Partiduak hogeita minutu iraun zituen. Hogeitabakarren minutuan Marta heldu zen. Begira gelditu zen eta haserre aurpegia ipini zuen. Ez zuen ezer esan, baina «Zelako nahaste-borras-tea» pentsatu zuen. Seguru nago horixe pentsatu zuela. Gero bere ohizko «Tira» batez besoa biluzteko agindu zidan.

—Jo! Itxaron apur bat! —esan nion.

Eta erlojuari begiratu zion, deus esan gabe.

Marta puntuala eta jasangaitza zen.

Ondo ezagutzen zutenak berehala desagertu ziren, badaezpada ere. Dadok lehen aldiz ikusten zuten Marta eta horregatik, burukoaren azpian ezkutatu nuen. Dakizuenez, iratxoa zen eta ikaratzeko baldin bazen, hegoak atera eta hegaz joan zitekeen agian.

IRATXOA ETA NIRE HATZAK

Egun batzu geroago eskuetan aurkitu nuen Dadorekin mintzatzeko era egokia. Aurrerantzean nik ez nion oihurik egin beharko eta berak ez zuen nire aurrean itzulipurdi gehiago eman beharko.

Esan nahi dudana da ordurarte nik «Zatoz hona!», «Hasi bueltaka!» eta holako txotxolokeriak besterik ez nizkiola agintzen. Eta bera nire aginduak betetzeaz konformatzen zen, primeran ulertzen zidala erakustearren.

Baina era horretan ezin genuen zentzuzko elkarrizketarik eduki, nahiz eta bata bestearen pentsamenduak irakurtzeko gai ginen.

Iratxoen artean iratxoena izan arren, ordurarte Dado ez zen niretzat txino bat, aleman bat edo ume jaioberri bat baino gehiago, ezin bainizkion neure sekretuak kontatu.

Horregatik, bere mailara jaitea eta bere konfidantza irabazten saiatzea erabaki nuen.

Izan ere, nire erpuuari aurpegi bat marraztu nion eta eskuineko eskuan Dadok bere aurpegieta zituenak bezalako puntutxoak pintatu nituen.

«Honekin eta asmatu dudan Dadoera-Euskara / Euskara-Dadoera hiztegiarekin nahikoa izango dugu elkar ulertzeko», pentsatu nuen.

Egin nuen lehendabiziko gauza neure burua aurkeztea izan zen, horretarako behar handirik ez bazegoen ere.

—Hauxe naiz ni.

—Eta hauek nire laguntzaileak dira.

Aurkezpenak egiteko hatzamar bakoitza piura desberdin batez janztea bururatu zitzaidan.

Dado gizajoa guztiz harrituta geratu zen halako tropela ikustean O.N.U.-ren biltzarre batean, U.N.I.C.E.F.-en jaialdi batean

edo Lantzeko Ihauterietan zegoela pentsatu zuen, antza, zeren ez zen jauzika eta itzulipurdika hasi, pozik zegoenean ohi zuen bezala. Oso korteski bere sei aurpegiak banan-banan makurtu zituen nire hatzamarren aurrean, ministroek eta presidentek Atzerrira joaten direnean egin ohi duten antzera.

Aurkezpenak luze joan ziren.

Hatzamarrekin berba egin ahal zuela konturatu bezain laster, zera esan zien:

—Bazen garaia zuek niri zenbait azalpen emateko. Lehenik, nola deitzen den mutikoa eta guzti hori; bigarrenik, zergatik ez den sekular ere ohetik jaikitzen eta azkenik, zertarako diren ohearen ondoan daukan magnetofoi antzeko horren botoiak eta kableak.

—Astiroago, txo! —moztu nion nik—. Jakizu hatzamarrak nireak direla eta haiei hitz egiten diezunean, neuri hitz egiten didazula. Hatzamarrak interpretariak edo, nahiago baduzu, itzultzaileak besterik ez dira. Beraz, galdetu nahi duzuna neuri galdetu egin behar didazu. Ulertzen?

Goraki eta ahoaz esan nion. Hain haserre nengoen, ezen une batez pentsatu nuen beharbada ez zidala gehiago hitz egingo. Gainera, orain bazuen norekin mintzatu.

Eta bere begiradak Marta erizainaren begirada gogorazi zidan. Zerbait ulertzen ez zuenean, Martak kokola aurpegia jartzten zuen «Mutiko hau gaizki dabil ganbaratik» esanez bezala. Alabaina, Dadok ez zuen inolako komentariarik egin.

Lasaixeago ikusi ninduenean, neure burua berriro aurkezteko eskatu zidan.

Hasieran ez zitzaidan batere erraza gertatu itzultzaileen bitartez mintzatzea. Txitean-pitean hiztegira jo behar izaten nuen eta esaldiak antolatzerakoan egindako okerrak zuzendu behar izaten nituen.

—G-u-i-l-l-e-r-m-o-d-e-i-t-z-e-n-n-a-i-z (Uf, bai zaila!) e-t-o (hemen huts egin nuen) t-u-r-t-e-d-a-u-z-k-a-t.

(Oraingo honetan ez nuen hutsik egin. Nire isilpeko kodi-goan «9» zenbakia eta «t» letra berdin idazten ziren eta horregatik, «9 urte» neuzkala esan beharrean. «t urte» neuzkala esan nuen. Baina xehetasun hauek kontatzeak luze joko luke eta Dadoren istorioa geroko utzi beharko nuke. Gainera, kodigoaren gorabehera guztiak azalduko banitu, jadanik ez litzateke isilpekoa izango. Aurrerantzean dena zuzen-zuzen itzuliko dut, astunegia gerta ez dadin).

Ordu asko eman nuen hiztegia idazten eta ia koaderno osoa bete nuen. Sobran gelditu ziren orrietan esaera mordoxka izkiriatu nuen. Horrela denbora aurreratzen nuen eta, bestaldetik, ez zitzaidan hizpidea mozten.

Okerrena izan zen orriak laster asko bukatu zitzaizkidala. Bestela aspertu arte segituko nukeen «Goazen», «Afaltzeko garaia da», «Egunon», «Egon geldi», «Gaur eguzkia atera da» eta antzeko esaerak idazten. Nire amak eta Martak ere horrelako esaera mordoa erabiltzen zuten mintzatzerakoan eta primeran ulertzen zitzaien. Nik hitz egiteko modu horri Euskara Turistikoa deitzen diot, oso praktikoa baita, eta Euskaltegira astean bi orduz joaten diren euskaldunberrien euskara gogorazten dit. Baina adiskide batekin era horretan mintzatzekak guztiz aspergarria izan behar du, noski. Niri ez zidan balio.

Hiztegiarena ideia ona izan zela uste dut.

Dadok eskatuta, txikitako oroitzapenak kontatzen hasi behar izan nuen. Egia esan, ez neukan zer kontaturik asko. Non jaio nintzen, nortzu ziren nire gurasoak, zenbat lagun eduki nuen normala nintzenean eta nor ote zen harako Marta hura.

Berehala ohartu nintzen, iratxo bat izan arren, nahiko ongi konprenitzen zituela gizakien gauzak.

Lehenbiziko egunetan geldiro-geldiro hitz egiten nion. Buzuratzen zitzaizkidan hitzik laburrenak aukeratzen nituen eta unean-unean «Ulertzen al duzu?» galdegiten nion, Dado kokoloa bailitzan. Baina ez, ez zen kokoloa, haintzat hartzen ninduen eta dena ulertzen zidan benetazko iratxoa baizik.

Ondo gogoan daukat zer nolako ahaleginak egin behar izan nituen ohe ondoko tramunkulu hark zertarako balio zuen azaltzeko.

Behin eta berriz errepikatu nion, baina alferrik: iratxo kankailu hark ez zuen inola ere ulertzen zer arraio esan nahi ote zuen «dialisis» hitz bitxiak.

Amari egongelako hiztegi lodia ekartzeko eskatu nion. Orduan Dado gizajoak irakurtzen ez zekiela konturatu nintzen. Beraz, goraki irakurri behar izan nion:

«DIALISIS»: Iz. Elkarri itsatsirik urtu diren koloideen eta kristaloideen banapena.

Egia esan, hiztegiak zekarren azalpenak ez zeukan batere zerikusirik amak eta sendagileak eman zidatenarekin.

«Hau idatzi duenak — pentsatu nuen nirekiko —dado batek baino gutxiago daki».

Eta hiztegia utzita, neure aldetik azaltzen saiatu nintzen. Oraingoan adibideen bitartez egingo nuen.

—Auto bat zer den ba al dakizu?

—Bai — erantzun zidan.

—Eta nola dabilen?

—Halan-holan — esan zuen.

Niri gauza bera gertatzen zitzaidan. Nik ere halan-holan nekien. Banekien, hori bai, kotxeek giltzak, pedaleak eta halakoak edukitzen dituztela. Edonola ere, kotxeaz hitz egiten jarraitu behar nuen, sendagileak amari eta bioi hitz egin zigun bezala. Oroitzen naiz egun hartan amak negar egin zuela. Nik ez nuen negarrik egin. Gutxien gustatzen zitzaidana, auto bat banintz bezala, tailer batean sartuko nindutela eta piezak aldatuko zizkidatela pentsatzea zen. Kotxeei hori ez zaie axola. Jabeei bai, ordea. Amari antzeko zerbait gertatu zitzaion, nik uste, sendagileak ni matxuratuta nengoela adierazi zionean...

Dadok ondo ulertu zuen zer zen matxura bat.

Gero karburagailu bat zer zen ba ote zekien galdetu nion.

—Halan-holan — esan zuen.

—Eta «delko» bat?

Oraingo honetan ez nion erantzuteko betarik eman, neronek ere ez bainekien zer zen eta amaren hiztegian ere ez baitzetorren. Medikuaren ahotik entzun nuen lehen aldiz eta Martari esanahia galdetu nionean, «Ez ezazu txorakeriarik galdegin!» erantzun zidan.

Dirudienez, «delko» delakoa tresna korapilatsu samarra da. Oraindik ere behin baino sarriago itauntzen diot neure buruari zergatik sartu nuen hain hitz ezezaguna nire isilpeko kodi-goan.

Baina Dadorekin ari nintzen:

— Niri antzeko zerbait gertatzen zait giltzurrunetan. Astiroegi doazela, alegia.

—Nik dakidalarik, giltzurrunak geldi daude eta ez dute ez astiroegi ez azkarregi joan behar.

— Ez dudala txiza egiten esan nahi dut. Ulertzen al duzu orain?

—Aizu! Ez da holan jartzekoa! Gogorik ez baduzu, ez zut beste galderarik egingo eta kitto!

Egia santua esan nion, baina berriro haserre nengoela pentsatu zuen Dado gizajoak. Ez da harritzekoa. Buru koadratua zeukan eta humorea falta zitzaion. Dialisia zer zen ulertuko bazidan, hitz egokiagoak aukeratu behar nituen.

Dadori makina ikustean gertatzen zitzaiona bisitan zetorren jende gehienari ere gertatzen zitzaion. Inortxok ere ez zituen nire azalpenak ulertzen eta txoratu egiten ninduten galdezka.

Martak dialisis saioen bitartean gelan bisitarik onartzen ez zuenez gero, ez zuten inoiz martxan ikusten. Horregatik,

batzuk ekipo estereofoniko bat zela uste zuten eta beste batzuk, aldiz, ea konputagailu erraldoi bat ote zen galdegiten zidaten.

Marta kurtsi samarra zen eta metafora bat ikasterazi zidan makinari buruz zerbait galdetzen zidatenei erantzuteko. Hauxe esan behar nien: «Bizitzarekin harremanetan jartzen nauen irrati bat da».

Esan beharrik ere ez dago niri metafora hori zozokeria galanta iruditzen zitzaidala eta ez nuen behin ere erabili. Nire ustez, bakoitzak gogoak ematen diona pentsatzea da onena.

Makinari Maria Dolores deitzen nion. Ezin nezakeen izen egokiagorik bila.

Baina hau ezin nion Dadori azaldu. Hitzez, hatzamarrez eta behatzez ahalegin handiak eginda ere, ez zuen inola ere konprenituko zer lotura egon zitekeen tramankulua eta izenaren artean.

DADOREN DUDAK

Marta erizaina goizero etortzen zen makina piztera. Gelan sartzeaz batera, leihoa zabal-zabal egiten zuen. Nahita egiten zuen, goizeko argitasunak bapatean iratzar nintzan.

Honela esaten zidan beti: «Ea, ba! Esna zaitez, loti handi hori!». Nik orduan banekien zortzi t'erdiak zirela.

Eta hau gutxi izanik, gero eskuak maindireen artean sartu eta oinetan kili-kiliak egiten hasten zitzaidan. Ondo zekien berak oso kilibera nintzela.

Argi zegoen hau denau ni izorratzearren egiten zuela. Eta amak oraindik atsegina izan behar nuela Martarekin!

Ahapeka «Marta Kanoilaria» deitzen nion. Marta lanbidez erratu zelako uste osoa neukan. Askoz zoriontsuagoa izango zatekeen Beiruteko Gerran tanke baten barruan kanoikadak hara eta hona jaurtikitzen. Holaxe imajinatzen nuen nik erdi ametsetan. Gainera, sarjentu aurpegia zeukan, nire aitak gauza horiek esatea itsusia dela esan arren.

Maria Dolores piztu ondoren, oraino lo nengoela ikusten baldin bazuen, erlojuari begiratu eta ustekabean eraso egiten zidan. Lelo berbera errepikatzen zidan goizero: «Gaur ez dizu minik egingo. Ikusiko duzu!».

Eta minik ez egin arren, ni oihuka eta intzirika hasten nintzen, berari arrazoia ez ematearren.

—Itxaron, Marta. Dadok zein ausarta naizen ikustea nahi nuke.

Dadok nirekin lo egiten zuen, pijamaren sakelan ezkutaturik. Gero maindirearen gainean ezartzen nuen eta Martari ez zitzaion axola. Eta nire hatz zirrimarratuak ikustean, ea nongo ihauteriak ote ziren galdegite zidan. Tuntuna halakoa!

Hamaikatxo aldiz adierazi nion nire itzultzaileak, nire bitartekoak, nire ordezkariak zirela... Gero eta izen inozoagoak

bururatzen zitzaizkidan nire hatzamarrak izendatzeko. Martari bost axola; ez zidan ulertzen.

Berak nahi zuen gauza bakarra ni ustekabean harrapatzea zen, orratza zainean bapatean sartzeko.

—Ai! —kexatzen nintzen ni.

Zorionez, Dado orratzari begira-begira egoten zen eta ez zen nire kexuez konturatzen.

Eta egunak aurrera zihoazen. Martak eta Maria Doloresek —makinak— nire onetatik ateratzen ninduten, baina nik plantak egiten nituen Dadoren aurrean.

—Esan al diozu zure laguntxoari laster eskolara joan ahalko zarela?

—Galdetu zidan behin amak.

—Oraindik ez dut betarik izan. Gaur bertan esango diot. Hurbilduko al didazu fitxen kutxatila, ama?

—Ez. Lehenbizi gosaria hartu behar duzu.

Ongi pentsaturik, hobe zen bakarrik egon arte itxarotea.

Prensaurreko bat emango nuen eta berria denei batera emango nien, horretarako arratsalde osoa behar izan arren.

Baina, ezer baino lehen, Dadorekin aurrez aurre hitz egin behar nuen. Zerbait proposatu behar nion.

Baldin eta, berak zioenez, edozein animalia pintadunez itxuraldatzeko gai bazen, marigorringo batek bezala hegaz egiteko eta arrubio baten antzera ohe gainetik narraz ibiltzeko eskatuko nion eta sekulako sustoa emango genien txankei. Ederki pasatuko genuen. Horren trukez, berarentzat ezkutuan eginak neuzkan eskulanak emango nizkion. Aspaldi samarretik neuzkan opari hauek, baina hainbeste hitz eta mitzekin, zeharo ahaztuta nengoen. Botoiz eta poxpolo kaxa batez egindako kotxe txiki bat, zotzez egindako zabu bat eta paperezko untzi bat ziren.

Eta gainerakoak ez ernegatzearren, goiz hartan bertan zirko ekitaldi bat izango zen gelan.

Lehenengo eta behin, jokalekua mugatu beharra neukan. Horretarako domino fitxak erabili nituen eta haien inguruan ikusleak eserrerazi nituen, garaieraren arabera. Dado arduratuko zen gainerako guztiaz.

—Errege-erregina agurgarriok, zaldun eta zaldiok, peoi ar eta emeok, agur t'erdi! Bihotz-bihotzez ongi etorriak gure zirkora! —esan zuen Don Gustabok.

Aurkezlea nire ezkerreko erpurua zen, ikuskizunak dirauen bitartean Don Gustavo izena hartuko duena. «Don Gustavo» nire eskolako zuzendariaren izena zen, nahiz eta guk «Don Klin-klon» deitzen genion, apoen antzo, txikitxo eta potoloa zelako eta mintzatzean, zipristinak botatzen zizkigulako. Eskuineko hatzei ere maisuen izenak jarri nizkien: txirkandari Don Esteban ipini nion Matematikazko maisuaren omenez. Don Esteban jantzi arrea eraman ohi zuen gizontxo erkin bat zen. Luzeena Leo izenaz bataiatu nuen, holaxe esaten baikeenion Doña Leonorri, Hizkuntzako andereño pertxentari. Hatz erakuslea Don Mariano zen, izen bereko maisuaren itxura zeukalako. Betaurrekoak erabiltzen zituen, erdi burusoila zen eta bizar gorria zeukan.

—...Ongi etorriak, bada, San Nikolas zirkora...!

San Nikolas eskolaren izena zen, baina zirko batena ere izan zitekeen, bertan zirkoan bezain ondo pasatzen nuelako, eskolara joan ahal nintzen garaian.

Dakizuenez, zirko batean musikak eta argiak garrantzi handia daukate. Tamalez, une hartan ez neukan ez danborrik ez linternarik. Danborraren hotsaz eta gela erdi ilunpetan egonik, ikuskizunak asko irabaziko zukeen. Nolanahi ere, nire ikusleek ez zuten txikikeria hauetan erreparatzen.

—...Zuen aurrean zirko bateko jokalekuan inoiz den basapiztiarik ikaragarriena, Ikararen Aintziratik zuei erakusteko zuzen-zuzenean ekarria! — esan zuen Don Gustabok, hezitzailez mozorrotzen zen bitartean.

Orduan Dado arrubio bihurtu zen eta denak aho zabalik geratu ziren, dinosaurio bat zelakoan.

—Ooooo! —oihu egin zuten, arras liluraturik.

—Egin jauzi! — agintzen zion Don Gustabo erpuruak.

Kopa Erregina zorabiatzear zegoen, ikararen ikaraz.

Bigarren emanaldia «Akrobata Kamikazea» zen.

Dadok, guztiz kiribilduta, airetik irten behar zuen jokaleku erdian jaisteko.

Arrakasta erabatekoa izan zen. Ikusle guztiak zur eta lur gelditu ziren. Baina jokalekuaren erdian erori beharrean, makinan sartu zen. Kable eta botoien artean ikusmiratu nahi zuen. Banengoen ni gaiztakeriaren bat egingo zuela.

— Dado! Zatoz hona oraintxe bertan! —agindu nion oso haserre—. Argindarra oso arriskutsua da.

Dialisia bete-betea ari zen eta nik ez neukan jaikitzerik. Eta Martari deituz gero, neronek sartu nuela pentsatuko zuen eta errierta egingo zidan.

—Dado, oraintxe ez bazatoz, ez dizut sekula gehiago hitz egingo. Eta giltzapean sartuko zaitut betiko ¡Zeuk erabaki!

Ikusleei barkatzeko eskatu behar izan nien, noski. Zirko emanaldia bukatua zela esan nien eta gero kutxatilan gorde nituen.

Handik lasterrera Dado makina barrenetik irten zen eta jauzi eginez, neure besoan pausatu zen.

—Dena hondatu duzu, kirten alena ez bestena! Ez zaitut makinaren inguruan ikusi nahi! Ez da gurea eta puskatuko balitz, ospitalera itzuli beharko nuke. Ulertzen?

Mila barkamen eskatu zidan. Beharbada zakarregi egon nintzen berarekin. Gehiegitxo aztoratu nintzen agian, baina makina zeinen beharrezkoa zitzaidan argi eta garbi agertu behar nion. Gero nola funtzionatzen zuen ikusteko sartu zela esan

zidan eta karburagailuaz eta «delko» delakoaz kontatu niona ez zidala tutik ulertu.

—Zelako iratxoa zara orduan? Jakintsuagotzat zintudan. Baina, ikusten dudanez «Dado iratxoa» deitu ordez, «Dadotzar» deitu beharko dizut gaurdanik.

Izen xeblebre hau Nafarroako ihauterietan azkenean erre-kara botatzen duten Zanpantzar izeneko mamutzar kankailuarekin zuen antzagatik bururatu zitzaidan, baina «Pinotxo» izena ere etor zekidakeen burura, berau ere erdi kokoloa zelako eta beti aldrebeskeriak egiten zebilelako.

Pinotxoren istorioa amak kontatu zidan, niretzat erositako ipuina berak irakurri ondoren. Nik ez nuen astirik izaten liburuak irakurtzeko.

Nire komentarioek nahiko minduta utzi zuten, nonbait, zeren segituan bizkarra eman eta haserre aurpegia ipini baitzidan, hau da, biko aurpegia, hau da, lepoko aurpegia.

Beraz, orain neronek eskatu behar nion barkamena. Gero berriz saiatu nintzen gauzak behar bezala azaltzen.

—Ba al dakizu zer dagoen gizakion gorputzean? —galdetu nion—. Hara. Gure gorputza odola deritzan likido gorri batez bete dago eta organo pilo bat dauka, odola alde batetik bestera mugierazten dutenak, zikintzen dutenak eta garbitzen dutenak. Nolabait esan, odola merkantzi tren bat bezalakotsua da — zer besterik esan niezaiokeen bestela? —. Zikina dagoenean, ez dabil ondo gorputzean zehar eta jendearen azala horiska bi hurtzen da. Bueno, more ere jar daiteke. Baina horiska, batez ere. Giltzurrunak odola garbitzeaz arduratzen dira eta greba egiten dutenean —ez dut uste Dadok «greba»-k zer esan nahi duen ulertu zuenik—, hau da, gelditu egiten direnean, honelako makina bat behar da. Bestela hil egiten zara. Ulertzen? Hiltzea mugitzeari zeharo uztea da...

Egia esanda, nik neuk ere ez nekien lar ondo zer zen hiltzea. Zerbait oso desatsegina izan behar zuen, nik uste. Norbait hiltzen denean, jendea arrenkuratsu ibiltzen da eta askok buruz beherakoa edukitzen dute. Horretaz ongi ohartu nintzen.

—Hiltzea gauza arras serioa da. Ulertzen al duzu orain?

—Halan-holan — erantzun zidan kordoka.

Kordoka hasten zenean, dudaren bat zeukalako seinalea izaten zen.

—Eta zu zerez zaude egina? Zer daukazu barruan?

—Ez dakit —erantzun zidan—. «Dadina» beharbada.

Lehenengotan dadina dadoen odola izan zitekeela pentsatu nuen, baina laster konprenitu nuen bere asmakeria bat besterik ez zela, egongelako hiztegi lodian ez zen agertzen eta.

Aitortu behar dut aspalditxotik Dado barnetik ezagutzeko irrikitzen nengoela. Behin baino gehiagotan sentitu nuen neure baitan maindireen artean ustekabeen harrapatu eta bere aurpegiak atzazalez edo hortzez harraskatzeko gogo bizia, barruan zer zeukan ikusteagatik. Eta okerrago dena: inoiz edo behin neure indar guztiez lurraren kontra botatzea ere pentsatu nuen, ea mila puskatan zatitzen zen. Zorionez, ez nuen inoiz halako astakeriarik egin. Neukan lagun hoberena galtzeko beldur nintzen.

—Zer deritzazu bata bestea aztertzeari? —proposatu nion behin batez.

—Zer? —galdetu zidan.

—Ea zer iruditzen zaizun bata bestearen barruan sartzea zerez gauden eginak ikusteko.

—Ondo iruditzen zait — erantzun zuen.

Hala ere, ez bera eta ez ni ez geunden prest gure gorputza bestearena baino lehenago aztertzen uzteko eta zotz egin genuen.

Baina hona arazoa: zelako zozketa egin daiteke dado bategin?

Askotxo pentsatu ondoren, era honetara egitea erabaki genuen: berak zenbait itzulipurdi emango zuen airean eta nik eskua itxiko nuen. Lurrera erori baino lehenxeago, hatzamar

batzu luzatuko nituen eta gora begira geratzen zitzaion aurpegiaren puntuak eta nik luzatutako hatzamarra berdinak baldin baziren, berak irabaziko zuen.

Eta berak irabazi zuen, noski.

Amorru handia eman zidan, baina bistan zen Dado iratxo bat zela eta marroak egiten ere ni baino askoz trebeagoa.

—Orain irentsi egin beharko zaitut —esan nion—. Eta nahi izanez gero, mastekatu ere egin ahal zintuzket.

—Ez nauzu izutzen. Mastekatzen banauzu, ezin jakingo duzu nolakoa naizen barrutik. Gainera, batak bestea aztertze-ko ideia zeurea izan da.

Luzez aritu ginen nire barrenera nola sartuko zen hausnartzen. Nik baldintza bakarra jartzen nion: ez zedila supositorio bihur; ez ditut agoantatzen.

—Zergatik ez zara goxoki bat bilakatzen? Oso gustokoak ditut pintadun goxokiak!

Pentsati geratu zen.

—Badakit! —esan zidan—. Itxi begiak eta zabaldu ahoa. Zenbat eta arinago sartu, orduan eta arinago irtengo naiz.

—Gutxienez, agur esango diogu elkarri badaezpada ere, ezta?

—Ireki ezazu ahoa —erantzun zuen urduri samar—. Edo beldur al zara?

—Ni zure beldur? Ja, ja! Barregura ematen didazu —esan nion.

Eztarritik behera zihoala, hizketan somatu nuen oraindik. Han barruan leku erosoren bat aurkitzen bazuen, bertan bizitzen geratuko zela zioen. Adarjole aparta zen Dado. «Irentsi txua» izan zen entzun nion azken esaldia.

Begien itxi-ireki batean barneratu zitzaidan eta, zoritxarrez, ezin izan nion, asmoa nuen bezala, gehiegi berandutzen bazen, Martari esango niola. Martak sendagileei kontatuko

zien eta beraiek indarka aterako zuten. Niri sendagileek ez zidaten batere beldurrik ematen eta gainera, Dado burugogor hura ateratzen bazidaten, nire gorputzean nahi zutena egiten utziko nien.

Ez dizuet esan, baina hain presaka barneratu zenez, kontrako zulotik joan zitzaidan eta itotzeko zorian egon nintzen. Gorriak pasatu nituen! Eta, bestaldetik, hainbeste presaz, ze azkenean ez nuen jakin zer bilakatu zen, goxoki edo zer.

Hori bai, eztarritik pasatzerakoan, halako zirrara nazkagarri bat nabaritu nuen. Kafesnean igerian dabilen esnegaina irensten duzunean bezala. Edo olibaran hezur bat irenste bezala. Ez, hobe esnegaina.

ADIO DADO

Hurrengo egunetan sarri oroitzen nintzen Dadoz. Dialisis saioak irauten zituen orduak luzeagoak eta aspergarriagoak egiten zitzaizkidan.

Izan ere, kezka bat neukan nire barruan (kezka bat eta dado bat ere bai, zehatzago esan): noiz itzuliko ote zen, inoiz itzuliko bazen?

Larregi berandutuz gero, peoi bat bidaliko nuke haren bila; edo alkohol dzangada batzu edango nituzke ea ipurdia erretzen zion; edo, bestela, Martari kontatuko nioke.

Egun osoa tripan, zangoetan eta besoetan hatz eginez pasatzen nuen, eskuak hara eta hona eramanez, giltzak galdu dituen jendeak egiten duen antzera. Kili-kiliak nituela zirudien.

«Non igaroko ote zuen gaua?» —galdetzen nion neure buruari—. «Ez dut uste bihotzaren inguruetan ibiliko denik. Hor dagoen burrunbak itzela izan behar du. Eta biriketako zokomoko batean ezkutatu baldin bada?».

Orduan txakurreztulka hasten nintzen puro erretzaile baten antzera. Edo arnasari eusten nion ia more jarri arte. Airerik gabe uzten baldin banuen, ez zuen beste erremediorik izango ahal bezala irtetea baizik.

Dadoren txangoak iraun zuen aste luze hartan egunean-egunean bi litro ur edo gehixeago edaten nituen.

Marta pozarren zegoen, bere ustez, hainbeste ur edatea oso onuragarria zelako nire giltzurrunentzat. Jakina, nik ez nuen neure osasunagatik egiten, Dado erdi ito larrian ipintzeagatik baizik. Iratxoa izanda ere, seguru asko ez zuen igerian jakingo.

Dena intentatu nuen. Nire gorputzaren plano bat ere marraztu nuen Dadok erabili ahal zituen bide guztiak zehatz-mehatz ezagutzeko.

Asteazkenean arrakasta segurtatua zeukan plan bat asmatu nuen. Eztul eta eztul hasten banintzen, eztul eta eztul aspertu

arte, medikuari hots egingo zioten eta erradiografiak aterako zizkidaten. Erradiografia horietan Dado ikusiko zuten medikuek eta gero nola edo hala aterako zidaten.

Sukarra igoerazteko tranpatxo bat ere ezagutzen nuen. Horretarako aski zen bustitako galtzerdi pare bat janztea.

Baina plan hark ere huts egin zuen.

Marta kezkatu zegoen nire osasunaz eta azkenean amari esan zion.

Jarabe melenga bat edanerazi zidaten. Okerrena, ordea, zera izan zen: sei ordurik behin obusak diruditen supositorio madarikatu horietako bat hartu behar nuela.

Martak oso paziente ona nintzela esaten zuen eta nitaz fidatzen zen. Gaitzerdi!

—Oso mutil zintzoa zara —esan ohi zidan halakoetan.

Martarentzat «mutil zintzoa» izateak «gaiso zintzoa» izatea esan nahi zuen. Postura egingo nuke nitaz eta ospitaleko ez bestalde ez zuela beste neska-mutikorik ezagutzen.

Supositorioak hartzeko ordua iristen zenean, Marta eta ama joan arte itxaroten nuen. Orduan gaumahaitxoaren gainean egoten ziren orratzetako bat hartu eta supositorioetan mezuren bat idazten nuen nire lagun iratxoari bidaltzeko.

Aurrenekoan zera idatzi nuen: «Dado, itzul zaitez lehenbailehen!». Eta ez zidan jaramonik egin.

Bigarrenak honela zioen: «Oraintxe itzuli edo agur t'erdi!».

Hurrengo hiru mezuetan irain egiten nion.

Eta gainerakoetan: S.O.S.

Zain eta zain, zazpigarren eguneko arratsaldean iritsi zen azkenik ere. Une hartan kartekin jolasten ari nintzen eta, konuratzeke, hatza sudurrera eramane nuen. Hazkura neukan. Amak oso ohitura itsusia zela eta gehiago ez egiteko esaten zidan beti. Eta hantxe agertu zen Dado sudurtziloan behera, ehunzango irristakor bat bihurturik.

Mukizapian ipini nuen eta bertan zapaltzekotan egon nintzen, amorruren amorruez. Alabaina, hobeki pentsatu nuen eta hatzak berriz pintatzea erabaki nuen, astebete igarota, pintura nahiko ezabaturik baitzegoen.

—Bazen garaia! —oihukatu nion—. Ikusi al duzu zelako itxura dakarzun?

Benetan haserre nengoen arren, eskuez laztandu eta lehenbailehen onezkoak egiteko irrika bizian nengoen.

—Inoiz egin dudan bidaiarik liluragarriena izan da. Orain zin-zinez esan dezaket ondo ezagutzen zaitudala! Eta egia esatea nahi baduzu, kanpotik ederragoa zara.

Jarraian nire gorputzean barna egindako ibilaldi luzean ikusi zituen alderdi guztiak zehatz-mehatz azaltzen hasi zen.

—Zure barruan ikusi ditudan bazter batzuk terrorezko ipuin batetik atereak dirudite. Kalexka ilun eta estuak, leizezuloak eta errekaak. Dena den, ez dut bazter guztiak ikusterik izan. Apika hurrengo aldi batean...

—Bai zera! Ez da hurrengo aldirik egongo —esan nion.

—Aizu, jaso al duzu lehengo ostiralean bidali nizun postalea?

—Zer postale eta postale oste! Ez txorakeriarik esan gero!

—Argi dago ezetz. Ahaztu. Ez du axolarik.

Berak esan zidanez, lehenbizi begietan barna ibili omen zen eta kanpandorreetako erlojuen mekanismoa gogorazi omen zioten. Geroztik nire burmuinaren Aulki Turkiarrean eseri omen zen (bai, to! Jendeak bere ideia maiteenak esertzen dituen aulkitxo hori!). Neroni erabat, ezezagunak zitzaizkidan lekuei buruz hitz egiten zidan.

Niri, orduan, tratua ez zela bidezkoa izan iruditu zitzaidan. Bera askozaz ere txikiagoa zen eta seguru asko kolpetik aztertuko nuen. Ez nion ezer esan, ordea. Pentsatu baino ez nuen egin, berak hizketan jarraitzen zuen bitartean.

—Zure belarritik irtetekotan egon nintzen, zu konturatu gabe. Halako batez hatz bat belarrian sartu izan bazenu, bertan harrapatuko nindukezun.

«Txantxetarako gogoaz itzuli da, antza» —pentsatu nuen nik.

Aitortu behar dut batzutan belarrietan hazkura nabaritzen nuela, baina zelan igerri dena Dadoren erruz zela? Belarrietako hazkura mundu guztiak edukitzen du inoiz edo behin.

—Behin baino gehiagotan egon naiz tentatuta zure nerbioez txirikorda bat egiteko ea ahoa zabalduta gelditzen zitzaizun edo ea eskua txingurritzen zitzaizun. Halako bihurrieriak ugari etorri zaizkit gogora, ez pentsa! —esan zidan.

—Eta zer dela eta itzuli zara hain berandu, jakin badaiteteke? Ez al zenuen aski bizpahiru egunetako txangoa? —itaundu nion.

Dadoren aurpegiera aldatu egin zen orduan. Bere aurpegiak orain era lasaiago eta goibelago batez mintzo zitzaizkidan:

—Eske luzaroan gelditu naiz zure giltzurrunetan. Horrexe-gatik etorri naiz honen berandu. Duda mordo bat neukan... Zure matxura aurkitu egin dut... Erremintak eraman banitu, arrania!

—Ez kezkatu orain horretaz. Matxura ospitalean konponduko didate laster. Ez zenekien, ezta? Eske ez dut astirik izan kontatzeko. Gero kontatuko dizut. Baina esadazu: zer daukate nire giltzurrunek?

—Ez nekike xuxen azaltzen... Ahalegindu egin naiz konpon-tzen, ez pentsa, baina orain ez nuke asmatuko zer daukaten esaten. Medikuntza kontuetan ez nago oso jantzia.

—Jakin egin beharko zenuke, ba, iratxoa zaren aldetik! —oi-hukatu nion.

Dado, baina, nire esku ahurrean ezker-eskuin balantzaka hasi zen. Honelaxe erantzuten zuen ezetz, zerbait ulertzen ez zuela edo zerbaitekin konforme ez zegoela.

Une hartan bere aurpegietako puntu batzu ezabatuta zituela erreparatu nuen.

—Zer gertatu zaizu hor? Neure erruz izan al da? —galdetu nion.

—Ez. Ez da ezer.

Triste zegoen eta ez nion berriz galdetu. Azkenean berak moztu zuen isiltasuna:

—Tira, ba! Zeure txanda da. Orain zerorri dagokizu ni arakatzea. Ea nola moldatzen zaren!

Esan beharrik ere ez dago irrikan nengoela zerez egina zegoen ikusteko.

Beste edozein dado izan balitz, ez nintzen hain interesatuta egongo. Errege eta txanekin ere beste horrenbeste gertatzen zitzaidan. Nire aginduak betetzen zituzten eta nahikoa zitzaidan. Baina Dado berezia zen. Beti esan izan dut.

—Eta ustekabean apurtzen bazaitut?

—Hor konpon, Mari Anton...! —erantzun zuen—. Tratuak tratu dira beti, ezta?

—Bai, noski... tratu bat zen.

Ezin dut ukatu Dado zerratzeak beldur handia ematen zidala. Baina behin ondo ikusiz gero, berriro kolatuko nuen eta kitto.

Okela zatitzeko uzten bazidaten hagindun ganibetaz hasi nintzen zerratzen.

Zerratu eta zerratu, erdiraino ebakia neukanean, indar egiten hasi nintzen, baina alferrik. Bai dado gogorra! Gainera, ez zuen protestarik egiten. Azterketa osoan zehar ez zuen tutik ere esan.

Ahalegin haietan murgildurik, Dado gaumahaitxoaren gainean jarri nuen eta ganibetaren kirtenez kolpeak emateari ekin nion. Kolpe haietako bat beste guztiak baino dexente gogorra goa izan zen, nonbait. Dado gizajoa mila puskatan sakabanatu baitzen lurrean zehar.

Ez nekien zer egin. Negarrari emateko gogoia neukan, baina amorruek ez zidan negar egiten uzten.

Ongienik gogoratzen dudana da txizalarri izugarria sortu zitzaidala. Hori ez zait sekula ere ahaztuko.

—Ama! Ama! —hasi nintzen deiadarka ero baten antzo—. Txiza egin nahi dut!

Handik lasterrera, amak pixontzia ekarri zuen eta benetan txiza egiten nuela ikustean jarri zuen aurpegia barre egiteko modukoa izan zen.

Hurrengo egunak nire bizitzako egunik tristeenak eta, aldi berean, zoriontsuenak izan ziren.

Gainerakoez guztiz ahaztuta, bete-betean ekin nion Dado konpontzeari.

Puska guztiak itsatsi nituenean, itsas hondoan aurkitu eta berriztatu ondoren, arrunt arraildurik geratzen diren anfora horietako bat zirudien. Kristalezko kutxatila batean ezartzen diren antigonaleko anfora horietako bat, inork iku ez dezan.

Tamalez, dado, itxuraz hondatuta geratzeaz gainera, mutu ere geratu zen. Mutu betiko. Edo, gutxienez, hala zirudien.

Nik banekien, arteka eta zirrikitu guztiak ongi estali arren, ez zena inoiz ere lehengo bera izango.

Orain ondo damu dut Dado zatitu izana.

Berarekin betiko eta sekulako bukatu ziren dialisis saioak eta ohe gaineko jolasak. Oraindio gordetzen dut etxean jolas haietako pertsonaiez betetako zapata kaxa bat.

Amak behin eta berriz errepikatzen dit, Martaren eta medikuen ustez, nire bapateko sendatzea mirari bat izan zela. Ni, aldiz, seguru baino seguruago nago dena Dadoren egitada bat izan zela. Baina hau bion arteko sekretua da, beste inork ezagutzen ez duena.

Maria Dolores ez nuen inoiz gehiago ikusi.

Marta Kanoilaria oso noizetik noizera ikusten nuen, etxera bisitan etortzen zitzaigunean bakar-bakarrik.

—Mutiko ona zinen. Zoro samarra batzutan, baina ona —esan ohi zidan—. Jainkoari eskerrak dena amaitu da. Amaitu dira dialisis saioak eta zure umekeriak.

Oker zebilen granatez jantzitako erizain neskazahar hura, nire irudiko, gero eta aurpegi alaiagoa zuena eta poliki-poliki kanoilari itxura galduz zihoana. Geroztik ere ez du jakin Martak egia. Ez daki, esaterako. Dado kutxatila batean gordeta daukadala mukizapien artean eta goizero-goizero, kalera irten aurretik, «Kaixo, Iratxoa» esaten diodala. Gero eta komenztzuagoa nago ulertu egiten didala, erantzun ezin badu ere.

Martak ez dakien beste gauza bat da lantzean behin gauzez ohean txiza egiten dudala. Jakingo balu, barre egingo luke. Edo errierta egingo lidake, lehen ohi zuen bezala. Martak ez gintuen sekula ulertu... ez Dado eta ez ni...